جهت تهیه فایل WORD این مقاله به سایت DaneshResan.com مراجعه نمایید و عنوان مقاله را جستجو کنید
بیش از ۲ میلیون مقاله فارسی در این سایت موجود میباشد

بررسی نظام آب در باغهای شیراز

وحید صبوری ، سعید صداقت، معصومه سازنده [آ]

چکیده

جلوه های متفاوتی از آب در باغ ایرانی ارائه شده، گاهی آب درون حوضی به صورت آرام و راکد متمرکز شده و نقطه‌ای ایستا و ساکن که همگان را به تأمل وا می‌دارد به وجود می‌آورد، گاهی به حالت آبشار بر روی سینه کبکی می لغزد و با جنبش و سر و صدای خود تحرک و پویایی را القاء می کند، با وجود این حضور متنوع آب گردش آن در کل باغ ایرانی بر اساس نظمی خاص صورت پذیرفته است. به عبارتی در باغ ایرانی آب به نظام کشیده شده و این نظام آبیاری به مدد نظامهای دیگری همچون نظام کاشت، استقرار و ... در به وجود آوردن مرکزیت، وحدانیت و هندسه حاکم بر باغ نقشی اساسی ایفا می کند.

در این مقاله پس از معرفی اشکال مختلف نمایش آب در باغ ایرانی نظام آب در تعدادی از باغهای شیراز با نامهای ارم، دلگشا، جهان نما، نظر، تخت، گلشن، نارنجستان قوام و هفت تنان بررسی شده و به مقایسه آن در این باغها پرداخته می شود.

کلید واژه : آب، نظام آب، باغ ایرانی، باغهای شیراز

مقدمه

آب یکی از اصلی ترین عناصر شکل گیری باغ ایرانی و شاید بی اغراق مهمترین و حیاتی‌ترین عنصر آن می باشد. آب در باغسازی ایرانی بسیار زیرکانه و هنرمندانه به خدمت گرفته می شود . به طوری که نه تنها به منظور آبیاری و تغذیه گیاهان

[آ] !!اعضای هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

جهت تهیه فایل WORD این مقاله به سایت DaneshResan.com مراجعه نمایید و عنوان مقاله را جستجو کنید
بیش از ۲ میلیون مقاله فارسی در این سایت موجود میباشد

باغ به کار رفته، بلکه استفاده مفهومی، شاعرانه و هنرمندانه آن زینت بخش فضای باغ بوده و با حضور خود طراوت، نشاط، حرکت و زیبایی را در باغ می آفریند.

نحوه ظهور و حضور آب در باغ بر اساس مفاهیم خاصی صورت می پذیرد و توزیع آن نیز پیرو نظم و قاعده ای است که از یک سوی به ویژگیهای فیزیکی و فنی آب و آبیاری توجه شده و از سوی دیگر مفهوم داری، زیبایی شناسی، منظرسازی و معماری را مورد توجه قرار داده است. به طور کلی می توان چنین بیان کرد که در باغ ایرانی، معماری باغ، معماری آب است و در هم آمیختگی آب و بنا پدید آورندهٔ حماسه‌ای بی نظیر از شعر و شکوه و موسیقی در خلوت درختان است.

۲- کیفیت حضور آب در باغ ایرانی

آب در باغ ایرانی به دو صورت ساکن و جاری حضور می یابد که هر یک مفهومی خاص را تداعی می کند.

۲-۱- آب ساکن

آبهای ساکن و راکد به طور طبیعی انعکاس دهنده تصاویر هستند و به دلیل انعکاس پذیری خود عامل تعیین کننده ای در ترکیب هستند. سطح آینه ای آنها محیط اطراف را می پذیرد و سپس منعکس می کند. [شکل۱]. آبهای راکد منعکس کننده آسمان هستند و عمق آسمان بیکران را در روی زمین تکرار می کنند به عبارتی نماد آسمان بر روی زمین می باشند. [۱،ص.۵] اینگونه آبها به دلیل سکوت متفکرانه و جمع شدن آرام آب در آنها دارای رمز و رازی مبهم هستند. انگار روح متفکر و جاری از طبیعت در آنها رسوخ کرده است و به روان و احساس انسان آرامش می بخشند. آبهای راکد در باغ ها به صورت حوض یا استخر نمود می یابند به گونه ای که در جلوی کوشک اصلی باغ ها معمولاً یک استخر به شکل مربع یا مستطیل وجود داشته است.

۲-۲- آب جاری

جهت تهیه فایل WORD این مقاله به سایت DaneshResan.com مراجعه نمایید و عنوان مقاله را جستجو کنید
بیش از ۲ میلیون مقاله فارسی در این سایت موجود میباشد

آبهای جاری (روان یا پویا) بر خلاف آبهای ایستا یا ساکن بسیار تحریک کننده و پر انرژی هستند و توجه هر بیننده را به سرعت جذب می کنند و در حین حرکت صدا به همراه دارند و در ارتباط با رنگ و نور حالات هیجان انگیز و نشاط آوری را ایجاد می کنند. [۲، ص. ۷٦]

به طور کلی جریان آب در باغ ایرانی به دو نحوه حرکت روان و فورانی تقسیم می شود. علت بهره گیری از دو شیوه هدایت آب به صورت حرکت افقی و فوران عمودی علاوه بر جنبه تنوع پسندی و زیباشناختی آن، بستگی به شرایط محیطی و نوع عناصر اصلی مؤثر در آفرینش باغ همچون منبع آب، شیب زمین، عملکرد فضاهای پیرامون و ... داشته است. [۱، ص.۲]

۲-۲-۱- روان

در حرکت روان برای نمایش جریان حرکت آب، از نهرها و جوی ها استفاده می شده است. برای ایجاد تنوع در نحوه ظهور جریان کف آنها را سینه کبکی می ساختند و همچنین در بخش هایی بر اساس شیب زمین از پله پله کردن مسیر و ایجاد آبشار یا آبشره بهره می بردند. [شکل۲]

این حرکت روان آب در مقابل ایستایی و ثبات معماری تضاد زیبایی دارد. نوری که از حرکت آب انعکاس می یابد گویی بر روی سقف می رقصد. صدای آب در تمام سطوح رخنه می کند که بنا بر شدت جریان آن در ضرب آهنگ آن تغییراتی پدید می آید.

- شکل۲ . باغ فین

عناصر معماری آب با صدای خود پیام های دعوت را به اطراف می پراکند و ساکنان بنا را به سوی خود فرا می خوانند. صدای ریزش آب می تواند تنها به زمزمه‌ای تبدیل شود و یا با تمام هیاهویش فضا را تسخیر کند. [۱،ص. ٦]

۲-۲-۲- فوران

در جریان فورانی، آب بسان چشمه ای در داخل حوض ها می جوشد و یا با استفاده از فواره ها به سوی بالا می جهد. فواره ها معمول ترین ابزار برای نمایش حرکت فورانی و جوشش آب به شمار می آیند که از کف آبنماها برخاسته اند و نمایانگر

تسلط انسان بر طبیعت می باشند این فواره ها که اغلب از سنگ تراشیده می شده اند ممکن بوده از سطح آب بالاتر باشند و یا زیر سطح آن باشند تا آب به صورت جوشش دیده شود. [شکل۳]

مجسمه ها و ستون های سنگی از دیگر مواردی هستند که آب از آنها به داخل آب نماها می ریخته است. این نمونه فواره ها بیشتر در باغ های دوره صفوی دیده می شوند. علاوه بر این دو نمونه، حوض هایی در باغها و اغلب در داخل کوشک ها بوده که آب از آنها می جوشیده و به سوی باغ می رفته. [شکل٤]

این نوع حضور آب علاوه بر زیبایی خود دارای مفهومی نمادین و اشاره به نهرهایی که در پایین غرفه های بهشتی جاری است می باشد. [۱،ص. ٦]

۳- نظام جریان آب در باغ ایرانی

همانطور که پیشتر این مسأله ذکر شد جریان آب در باغ به دو نحوه فورانی و حرکت روان تقسیم می شود. در حالت فورانی (میل بر صعود) آب از فشار حجم خود استعانت گرفته و در حالت حرکت روان (میل بر نزول) از نیروی جاذبه زمین بهره می‌برد. از این رو، نظام جریان آب در باغ را می‌توان به دو بخش «نظام جریان آب تحت فشار» و «نظام جریان آب تحت تأثیر جاذبه» تقسیم کرد. [۱، ص.۱]

٤- ظهور هندسی آب در باغ ایرانی

آب در باغ ایرانی به طور هندسی گردش می یابد. [شکل۵] دلایل این ظهور هندسی را می توان در موارد زیر برشمرد:

٤-۱- ابعاد تمثیلی گردش آب و چهار باغ ایرانی

از دیرباز در بین انسانهای گذشته در اکثر جوامع کهن بالاخص در بین النهرین نشانی راز آمیز به عنوان نمادی تمثیلی و مقدس به شکل چلیپا با چلیپای شکسته و نظایر آن مطرح بوده است. این تقسیمات چهار بخشی به نوعی یادآور جهان بزرگ و تقسیم آن به چهار قسمت می بوده است.

٤-۲- دیدگاه کاربردی

- شکل۵ .

با شروع کشاورزی و اختراع گاو آهن انسان بر اثر تجربه به این قاعده هندسی دست یافت که سهل ترین راه برای شخم زدن حرکت آن در جهت مستقیم و موازی می باشد و به این ترتیب قطعات زمین به اشکال مربع و مستطیل درآمد. همین قاعده هندسی زمانی که انسان قصد آبیاری مزارع را داشت نیز به عنوان سهل ترین راه برای آب رسانی با طی کردن مسافت کمتر و جلوگیری از هدر رفتن آب مورد توجه قرار گرفت. از طرفی شیوه جمع شدن آب در طبیعت و تشکیل نظام شاخه ای که بهترین کاربرد را برای این منظور دارد و مشتمل بر جوی ها، نهرها و رودها می باشد منشأ الهام انسان برای تقسیم هندسی آب در مزارع و باغها می باشد.

٤-٣- دیدگاه روان شناسانه

از نظر روان شناختی لازمه درک فضای پیرامون توسط انسان وجود قواعد جهت یابی و شکل گیری محیط بر اساس آن قواعد است و نبودن قواعد انسان را با نوعی سردرگمی، ترس، وحشت و عدم آرامش و امنیت مواجه می کند. بر این اساس عناصر خطی همچون آب گذرها و میان کرت ها در راستای چهار جهت اصلی شکل گرفته اند و دیوارهای باغ به عنوان محصور کننده فضا در تعریف فضا و میدان ادراکی که منطبق بر گرایش درونگرایانه ایرانیان و مسلمانان است نقش خاصی را ایفا می کنند.

٤-٤- منبع آب رسانی و نحوه آبیاری در باغ

نوع و کیفیت منبع آب جاری در تعیین موقعیت احداث باغ، وسعت، هندسه و شکل آن و همچنین در تعداد و تنوع عملکردی فضاهای معماری آن مؤثر است.

چشمه، رود، قنات و چاه از منابع آب در باغ به شمار می آیند که هر کدام با توجه به کیفیت های بالقوه خود در نظام جریان آب در باغ مؤثر می باشند. [۱ ،ص. ۳]به طوری که در مناطق مرکزی و کویری راستای قنات نقشی اساسی در هندسه باغ داشته است. [شکل٦]

علاوه بر انتقال آب از راههای دور دست به باغ رساندن این آب به کل باغ مسأله مهم دیگری بوده است و نوع روش آبیاری مسلماً تأثیرگذار در طراحی باغ بوده است. به عبارتی طراحی باغ بر اساس این امر به صورت هندسی شکل می گرفته است.

- شکل۶

۵- هندسه آب

در محیط دست ساز انسان آب به یکی از اشکال نقطه، خط، صفحه و یا یک مرز و کناره متجلی می شود.

۵-۱- نقطه

منظور از تجلی آب به صورت یک نقطه قبل از هر چیز انسان را به یاد چشمه می اندازد که آغاز چرخهٔ آب می باشد. [شکل۷]از نظر فلسفی نقطه فاقد طول، عرض و یا عمق می باشد و بنابراین حالت ایستا و مرکزی دارد.

۵-۲- خط

نهر یا رودخانه تجلی آب به صورت خطی می باشد. نهرها و رودخانه ها همچون رگ ها و شریان ها نقش اتصال دهنده و ارتباط برقرار کننده را دارا می باشند نهرها در کوشک باغها نه تنها طبیعت را با معماری پیوند می زنند بلکه عناصر مختلف باغ را نیز به هم گره زده و یک نوع وحدت را به وجود می آورند. نهرهای اصلی به عنوان شریانها بر روی محورهای مهم ترکیب مجموعه را غنی‌تر می سازند. [شکل۸] در حالی که نقطه ماهیتاً ایستاست خط که معرف مسیر حرکت نقطه می باشد از نظر بصری قادر است جهت حرکت و رشد را القاء می کند.

- شکل۷

۵-۳- سطح

- شکل۸

حوض های حاوی آب راکد با اشکال هندسی منظم خود تجلی آب به صورت سطح به شمار می روند. مهمترین نکته در مورد سطح آینه ای این گونه آبها انعکاس تصاویر اطراف می باشد که به نوعی در ترکیب مجموعه نقش ایفا می کنند و فضا را بسط می دهند. [شکل۹]

تلألوهای آب به عنوان تصاویر برگردان حاضر ولی غیر مادی از زندگی انسان ها در میل به حقیقتی بالاتر و جاویدان به شمار می آیند و مهمترین جنبهٔ معنوی آن دنیایی دیگر می باشد که خالص، پاک و شفاف بوده و جسم قادر به گذر از آن نیست.

شکل۹- باغ عفیف آباد

٦- باغهای شیراز

شکل۱۰_ یکی شدن خط و سطح

شهر شیراز همواره بواسطه باغهای زیبایش در باغ سازی ایرانی صاحب شهرت و مقامی خاص است. از جمله این باغها می توان ارم ، دلگشا ، جهان نما ، تخت ، گلشن (عفیف آباد) ، نظر ، هفت تنان و چهل تنان، نارنجستان قوام، جنت، نو، ملی، خلیلی و ... را نام برد. در ادامه به معرفی اجمالی باغهای مهم شیراز و نظم آب و چگونگی گردش آب در آنها می پردازیم.

٦-١- باغ ارم

پیشینه تاریخی باغ ارم که از مشهورترین و زیباترین باغ های تاریخی ایران به شمار می رود به زمان سلجوقیان باز می گردد. این باغ از اواخر دوران زندیه تا اواسط دوران قاجار به مدت هفتاد و پنج سال در تصاحب سران ایل قشقایی بوده [۳، ص. ۲۰۵] ،امروزه به دانشگاه شیراز واگذار گردیده است و از بزرگترین باغ های گیاه شناسی در کشور محسوب می شود. رشته اصلی حیات باغ ارم را بخشی از آب نهر اعظم تشکیل می داده است. [٤، ص.۱۳۳] مهمترین تصویری که از باغ ارم به چشم

می آید محور اصلی طویل آن است که در شکل اولیه آن که امروزه بخشی از آن تفکیک و تخریب شده توسط سه محور فرعی به چهار بخش کلی تقسیم می شده است. [شکل۱۱]

آن چه بخش های این محور و در حقیقت این شالوده اصلی باغ را به هم می پیوندد و قوام می بخشد محور آبی است که از بالاترین بخش باغ وارد آن می شود و با حضور در طول خیابان اصلی، بخشی با اهمیت از سازمان باغ را تشکیل می دهد. آب در طول این محور که در مقایسه با باغهای دیگر شیراز به مراتب طولانی تر می باشد با جلوه های متفاوتی متجلی می شود، فضاهای گوناگونی را ایجاد کرده و با این حضور متنوع خود در جای جای باغ بر زیبایی هر چه بیشتر آن می افزاید. [شکل۱۲]

در بالاترین بخش محور اصلی و در بالای کوشک اصلی آب در میانه باغ و در بین درختان نارنجستان به شکل حوضی کشیده و باریک به نمایش در می آید که نشاط و تحرکی خاص را به حیاط نسبتاً کوچک نارجستان که در حکم اندرونی باغ بوده می بخشد. بعد از آن آب در مقابل عمارت بالاخانه و در میان کرت باغ در امتداد خیابان اصلی در استخر چهار گوش بزرگ ساکن شده و با انعکاس تصویر کوشک به نقطه عطفی در طول این محور تبدیل می شود که محل تمرکز و توجه همگان می شود. نقطه دعوت کننده ای که از پایین محور همه را به سوی خود فرا می خواند.

در ادامه مسیر، آب از حالت ایستا و سکون خود خارج شده و در شاه جوی باغ که در میانه خیابان قرار دارد جریان می یابد. [شکل۱۳] در سومین بخش از محور اصلی همچنان که به بخش های پایین تر باغ نزدیک می شویم آب باز با تغییر در نحوه حضور خود تغییر جدی در ساختار خیابان ایجاد می کند. این بار حضور آب از میانه خیابان حذف شده و به کناره ها هدایت می شود. تبدیل یک جوی کاملاً طراحی شده در میانه خیابان همراه با اختلاف سطح در طول آن که لاجرم آبشره هایی را به همراه دارد با دو جوی با حالتی آزادتر در کناره ها در شکل، ساختار و منظر خیابان تأثیر به سزایی می گذارد که منجر به ایجاد فضایی دلنشین و زیبا می گردد. بعد از آن در آخرین بخش و در واقع جنوبی ترین قسمت محور اصلی که امروزه اثری از آن باقی نمانده آب به دو حوضی که در دو سمت کوشک پایینی واقع بوده اند می رسد، دوباره سکوت و سکون اختیار می کند و رمز و راز خود را به نمایش می گذارد.

- شکل۱۳

علاوه بر جریان آب در طول محور اصلی، آب در میان یک خیابان فرعی عمود بر این محور که با ردیفی از درختان کاج و چنار آراسته شده جریان دارد اما چنانچه از بررسیهای مختلف بر می‌آید این تقسیم آب از جوی اصلی به شکل ناموزون فعلی در گذشته وجود نداشته است. [۵، صص. ۱۰٤- ۱۰٦] [شکل۱٤]

٦-۲- باغ دلگشا

شهرت باغ دلگشا که سابقهٔ آبادانی آن به پیش از اسلام یعنی دوره حکومت ساسانیان می رسد به عطر بهار نارنجهای آن در شب های اردیبهشت می باشد.

کاریزی که این باغ را سیراب می کند کاریز کهن سال سعدی نام دارد که در قدیم به قنات فهندژ، آب گازون یا گازران شهرت داشته است. [٤،ص.۱۳٤]این قنات از دوه ساسانی تا به امروز آب را از دل کوههای سعدی و چهل مقام از تنگ سعدی به این نقطه می آورده است. [٦،ص.۱۸]

نهر آب در این باغ در میانه محور اصلی که در راستای شمالی- جنوبی از روبروی ورودی اصلی کشیده شده جریان دارد. آب از حوضچه هایی که تقریباً شصت گام از هم فاصله دارند به دنبال هم می گذرد و ترتیبی داده شده است که از یکی به دیگری به صورت آبشار فرو ریزد. [شکل۱۵]

جریان آب به همراه صدای دل انگیز آن در میانه این خیابان اصلی که طرفینش را درختان نارنج و پرتقال و دیگر انواع مرکبات پوشانده اند منظره ای دل نشین و فضایی معنوی را به وجود می آورد که همگان را با حرکت و پویایی خود به جلو دعوت می نماید. بعد از آن آب به شکلی متفاوت در حوضی زیبا و بزرگ در مقابل کوشک حضور می یابد. این تغییر موجب خلق نقطه‌ای مرکزی می شود که توجه عموم را به خود جلب می کند. سکون آب و انعکاس تصویر کوشک در آن تفکری خاص را به همراه دارد. در ادامه آب در وسط شاه نشین کوشک در حوضی بزرگ و هشت گوش که کف آن با کاشی آبی رنگ و لبه های آن با قطعات سنگ های سرخ فام حجاری شده پوشیده شده، جلوه می نماید. [۵، صص.۱۱۸ - ۱۲۰]

وجود حوض خانه در مرکز کوشک این باغ شبیه کوشک باغ جهان نما و باغ نظر می باشد که احداث هر دو باغ مذکور به زمان زندیه باز می گردد. در حالی که در کوشک باغهایی چون ارم، گلشن، هفت تنان و نارنجستان قوام حضور آب را به این نحو نمی بینیم.

بعد از آن در شمال کوشک آب همانند بخش ورودی درون حوضچه‌ها جریان می یابد و سپس از باغ خارج می شود.

٦-٣- باغ جهان نما

اغ جهان نما که قدمت آبادانی آن به پیش از دوره دو سلسله آل اینجو و آل مظفر می‌رسد در محل دشتی به نام جعفر آباد بنا شده است. در زمان زندیه به این باغ همچون باغ نظر توجه خاصی شد و کوشک فعلی در آن بنا شد. در آن زمان این باغ را باغ وکیل می خواندند [۳، ص. ۱۹۵]

طرح و اسلوب این باغ و نظام گردش آب در آن شبیه باغ نظر بوده است. در داخل دارای چهار خیابان می باشد که سروهای آزاد آنها را مزین ساخته، اطراف کوشک هم چهار حوض دو بزرگ و دو کوچک قرار گرفته اند. [شکل۱۷] این تقسیم چهار بخشی الگویی ایرانی است از درک جهان و نمایه ای ازلی از جهان بزرگ در جهان کوچک و «جهان نمایی» برای ذهنی آشنا به ماهیت وجود. [شکل۱۸]

آب قنات رکن آباد این باغ را مشروب می‌ساخته است [٤، ص. ١٣٤]این آب ابتدا در حوض وسط کوشک حضور پیدا کرده[شکل۱۹] سپس سرریز آن به چهار آبشار کوچک سنگی سینه سبکی در طرفین کوشک رسیده و از آنجا در حوض هایی که در چهار طرف بوده جمع می‌شده است. در ادامه مسیر، آب‌های جاری از حوض ها در محورها و جدول های اصلی باغ و سپس محورهای درونی جریان یافته و کرت ها را که پر از درختان انار و نارنج بوده آبیاری می کردند. [شکل۲۰]

- شکل۱۸

این جریان آب در محور جنوبی به صورت فواره های ردیفی ادامه پیدا می کرده و به حوض بزرگی با فواره های سنگی ختم می شده که ساختمانی مسکونی در زمان قاجار در روبروی آن ساخته می‌شود. [۵،صص.۱۱۰-۱۱٤][شکل ۲۱]امروزه نمونه ای از تنبوشه های سفالی این محور به تماشای عموم گذاشته شده است.

- شکل۱۹

- شکل۲۰

٦-٤- باغ نظر

باغ نظر که هم اکنون بخشی از آن به موزه پارس تعلق گرفته از قبل از سلطنت کریمخان وجود داشته ولی به دلیل آبادانیهای زیادی که در زمان کریمخان در آن انجام شد وی را بانی باغ می دانند. این باغ در گذشته بسیار وسیع بوده اما امروزه به علت خیابان کشی از وسعت آن کاسته شده و ساختمانهای ارگ و دیوانخانه در بیرون از آن قرار گرفتند. در میانه کوشک که خود در مرکز باغ واقع بوده حوضی از سنگ مرمر یکپارچه وجود دارد. در چهار طرف این عمارت همچون باغ جهان نما، چهار حوض وجود داشته که دو تای آن بسیار بزرگ بود. که حوض بزرگ شمالی با امتداد خیابان زند از بین رفته است. در وسط این حوض ها فواره های سنگی ساخته شده که آب آنها را منبع آبی که اینک در پشت ساختمان کتابخانه ملی فارس قرار گرفته تأمین می کرده است. [٥،صص.١٢٦-١٣١] [اشکال ٢٣و٢٤]

٦-٥- باغ تخت

سابقه تاریخی باغ تخت که یکی از زیباترین باغ های شیراز بوده به زمان اتابک می رسد. امروزه از این باغ که به شکل ترانس بندی ساخته شده بوده جز عمارتی مرتفع که به صورت قلعه ای مستحکم در بالاترین تراس ساخته شده چیزی باقی نمانده که آن هم هم اکنون جزو عمارت ارتش می باشد.

در پایین تراسها استخری بسیار بزرگ و در مرتفعترین تراس حوضی مستطیل شکل به طول نود ذرع و عرض شصت و پنج ذرع وجود داشته. در سمت شمال و جنوب این حوض باغچه هایی پر از نارنج و سرو و انواع درختان دیگر قرار داشته است. آب مابین قصر در بالا و استخر بزرگ در پایین به شکل بسیار زیبایی جلوه می کند. اختلاف ارتفاع طبقات باعث می شده که آب به صورت آبشار و آب سرسره در میان دو عدد پلکانی که در طرفین این مسیر به صورت قرینه وجود داشته اند جریان یابد. در عرصه هر یک از طبقات هم حوضهای کشکولی و غیر کشکولی به اشکال مربع، مخمس، مثمن و مسدس وجود داشته که در میانشان فواره ها قرار می گرفته اند. آب در استخر بزرگ پایین که فواره ای بزرگ در آن بوده جمع می شده که انعکاس تصاویر تراسها در آن بر گستردگی هر چه بیشتر فضا می افزوده است. [اشکال ٢٥و٢٦] صدای روح نواز

اشکال ۲۳و۲۴-

آب و موسیقی آن باعث شده بوده که سر توماس هربرت از این باغ به نام خوش آهنگ (Hony-Show) یاد کند. [۳،ص.۱۹۹]

- اشکال ۲۵و۲۶

٦-٦- باغ گلشن (عفیف آباد)

این باع از زمان صفویه وجود داشته و در عهد قاجار عمارت فعلی در آن احداث شده است. آب قنات لیمک (خیرات کوچک) این باغ را مشروب می ساخته است. [٤،ص.۱۳۵]

به عقیده دونالد ویلبر کوشک و استخر بزرگ روبروی آن و یک کوشک کوچکتر آن عیناً شبیه باغ ارم ساخته شده، اما به هیچ عنوان به زیبایی و دلنوازی باغ ارم نیست. [۳،ص.۲۱۳]

محور ورودی این باغ در جهت عمود بر محور اصلی واقع است. حوض بیضی شکل بزرگی در روبروی ورودی قرار داشته که امروزه به شکل مستطیل در آمده است. [شکل۲۷] وجود حوض های بیضی به دلیل گندیدن آب در آن در باغ ایرانی کمتر متداول بوده است. در محور اصلی باغ، آب ابتدا درون حوض مستطیل شکل بزرگی در روبروی کوشک حضور می یابد که سطح آینه‌ای آن تصویر کوشک را به نحو زیبایی به نمایش می گذارد. [شکل۲۸] سپس در جویهایی که در طرفین فضای باز روبروی عمارت قرار دارند به حرکت در آمده و به یک حوض بیضی شکل کوچک می رسد،در ادامه مسیر به یک خط تبدیل شده و تا پایان باغ امتداد می یابد. حرکت آب در محور اصلی این باغ تا حدود زیادی شبیه باغ ارم می باشد.

- شکل ۲۸

٦-۷- نارنجستان قوام

نارنجستان قوام بخش بیرونی باغ بزرگ قوام و دارالحکومه خاندان قوام شیرازی در زمان قاجار محسوب می شده است که توسط تونلی زیرزمینی به بخش اندرونی یعنی خانه زینت الملک راه می یافته است. این باغ به سبب کثرت درختان نارنجش به نارنجستان مشهور شده است. باغ در میان دو عمارت دیوانخانه و تالار پذیرایی احاطه شده است در انتهای محور اصلی که در امتداد مجموعه ورودی قرار دارد حوض بزرگ مستطیل شکلی در پیشگاه ساختمان گسترده شده که درخشش و زیبایی که حاصل بازی نور و رنگ می باشد را دو چندان جلوه می نماید. آب از این حوض توسط جویی به محوطه نارجستان راه یافته و در محور میانی در مجموعه ای از حوض های دایره و بیضی شکل و جداول آبی که در پی هم قرار دارند به نحو موزونی به حرکت ادامه می دهد. [۵،صص.۱۳۲- ۱٤۲] شکل متفاوت این حوض ها کاملاً نشانگر باغ سازی در دوران قاجار می باشد.

٦-۸- باغ هفت تنان

باغ هفت تنان که به خاطر هفت پیشوای مذهبی که در آن به خاک سپرده شده اند به این نام مشهور شده است در زمان زندیه ساخته شده است. قنات رکن آباد آب این باغ را فراهم می ساخته است. [٤،ص.۱۳۵] [اشکال۳۳و۳٤] - شکل۳۱

طرح این باغ و گردش آب در آن با دیگر باغهای شیراز همچون ارم، جهان نما و تخت کاملاً متفاوت است و فقط اندکی نارنجستان قوام از لحاظ موقعیت کوشک و استخر روبروی آن شبیه بدان می باشد. [شکل۳۵]

محور اصلی در وسط باغ قرار گرفته بدون اینکه آبی در آن جریان داشته باشد. باغچه ها و کرت ها در دو طرف آن و دو راه دیگر در کنار دیوارهای خارجی کوشک در انتهای شمالی به عرض باغ ساخته شده اند. استخری هم در بالای آن وجود دارد که در گذشته جوی آب کوچکی در سمت شرق از آن امتداد می یافته است. قبور هفت عدد پیشوای مذهبی که بعداً به آن افزوده شده در روبروی استخر قرار دارد که در اشکال۳۳و۳٤ شمشاد احاطه می شوند. امروزه نهر آبی در کنار شمشادها به منظور آبیاری کشیده شده در حالی که درگذشته وجود نداشته است.

- شکل۳۵

- شکل۳۲

۷- نتیجه گیری

علیرغم چهره های متفاوتی که آب در باغ ایرانی به خود می گیرد خود به نظام در آمده و به مثابه شریانی عمل می کند که نقاط مختلف باغ را به هم ارتباط داده و در به وجود آوردن وحدتی قدسی و ایجاد مناظر دلپذیر نقش اساسی ایفا می کند. با مقایسه نحوه گردش آب در باغهای ارم، دلگشا، جهان نما، نظر، تخت، گلشن، نارنجستان قوام و هفت تنان در شیراز به این مهم دست می یابیم که در تمامی این باغها در مقابل کوشک اصلی سطح وسیعی از آب راکد درون حوضی بزرگ یا کوچک دیده می شود که به طور طبیعی نمایانگر تصویری مجازی و غیر مادی از اطراف است که انسان را بیش از هر چیز متوجه دنیای معنوی می کند. نکته دیگر حضور شاخص آب در محور اصلی این باغها می باشد که با تغییر در نحوه حرکت خود و به مدد درختان بلند در طرفین آن نقش اساسی در تعریف این محور ایفا می کند. هر چند که در باغ هفت تنان چنین چیزی مشاهده نمی شود.

متنوع ترین حضور و طولانی ترین مسیر آب را در میان باغهای شیراز در باغ ارم می بینیم. در دو باغ جهان نما و نظر که کوشک اصلی در میانه و مرکز باغ واقع شده چهار حوض در طرفین کوشک وجود داشته اما در کوشک دلگشا فقط یک حوض بزرگ در راستای محور اصلی به چشم می خورد که موجب تأکید بیشتر این محور می شود.

۸- فهرست منابع

۱- الماسی، سید مهدی، «نظام جریان آب در باغهای ایرانی»، وب سایت باغ ایرانی (www.persiangarden.ir)

۲- ادیبی- علی اصغر، منعام- علیرضا، قاضی زاده- سیده ندا، «جایگاه آب و آبنما در پارکهای شهری»، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۲، تابستان ۱۳۸٤

۳- ویلبر، دونالد، «باغ‌های ایران و کوشک های آن»، ترجمه میهن دخت صبا، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۸۳

٤- آریان پور، علیرضا، «پژوهشی در شناخت باغهای ایران و باغهای شیراز»، ناشر فرهنگسرا، تهران ،۱۳٦٥

٥- «باغ ایرانی، حکمت کهن، منظر جدید» مجموعه مقالات همایش باغ ایرانی، انتشارات موزه هنرهای معاصر، ۱۳۸۳

٦- افسر، کرامت ا...، « تاریخ بافت قدیمی شیراز» ، سلسله انتشارات انجمن آثار ملی (۱۰٥)، تهران، ۱۳٥۳

۷- محمد کریم، پیرنیا، « آشنایی با معماری اسلامی ایران» ، تدوین غلامحسین معماریان، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ۱۳۷۸.